

صائب تبریزی؛ از ۱۸ غزل ترکی تا ۲۵۰ هزار بیت شعر چاپ نشده

ط «صائب تبریزی»، عصاره فرهنگ ایرانی و از شعرای بزرگ غزل‌سرا و مضمون‌ساز دوره صفوی است که شعر را از "کاخ" به "کوچه‌ها" کشاند و هم‌زبان با عامه مردم، شعر سرود.

«صائب تبریزی»، عصاره فرهنگ ایرانی و از شعرای بزرگ غزل‌سرا و مضمون‌ساز دوره صفوی است که شعر را از "کاخ" به "کوچه‌ها" کشاند و هم‌زبان با عامه مردم، شعر سرود. به گزارش نصر، «میرزا محمد علی صائب تبریزی» فرزند میرزا عبدالرحیم، تاجر سرشناس تبریزی بود که در سال ۱۰۰۰ هجری در تبریز چشم به جهان گشود و اشعار خود صائب این اطمینان را می‌دهد که تولد وی در تبریز بوده است، چنانچه در جایی گفته: صائب از خاک پاک تبریزست، هست سعدی گر از گل شیراز.

اما آنچه مسلم است، وی در اصفهان نشو و نما کرده، زیرا شاه عباس اول خاندان صائب را به همراه هزاران خانوار، از تبریز به اصفهان کوچانده و در محله عباس آباد که به محله تبارزه هم مشهور بود، ساکن کرده است. تبارزه یعنی اهل تبریز و این نام نشان می‌دهد که پیش از صائب نیز تبریزی‌ها در آن محله ساکن بودند.

صائب تبریزی بعدها به هند، هرات و کابل سفر کرد و بعد از کسب تجربیات ادبی و اجتماعی به ایران بازگشت. شاه عباس دوم او را ملک الشعرا دربار خود کرد و سرانجام صائب در اصفهان درگذشت و در باغی به نام خود، مدفون گشت. تصاویر زیر مقبره این شاعر غزل‌سرا را نشان می‌دهد. پژوهشگر حوزه ادبیات و استاد دانشگاه تبریز در گفت‌وگو با ایسنا می‌گویند: صائب مدت‌ها مورد بی‌مهری بود، بزرگان و منتقدان ادبی سبک هندی را به مثابه ابتذال شعر فارسی می‌دانستند، آنان سبک‌های عراقی و خراسانی را به رسمیت شناخته و در عین حال مکتب آذربایجان را قبول داشتند اما به سبک هندی که می‌رسیدند آن را سبک ابتذال و فرو افتادن فخامت زبان فارسی می‌دانستند.

ابراهیم اقبالی اضافه می‌کند: مرحوم امیری فیروزکوهی، اولین کسی از معاصران بود که رو به صائب کرد؛ او بر اساس قرائن و مطالعات تاریخی، مدفن صائب را پیدا کرد و مرحوم جلال الدین همایی نیز در این مسیر کمک شایانی به او کرد. همینطور "ایرج میرزا" از معدود شاعرانی بود که به صائب ارادت می‌ورزید و در کنار کلیات سعدی، دیوان او را هم می‌خواند.

۲۵۰ هزار بیت شعر چاپ نشده از صائب تبریزی

وی با بیان این که صائب، کثیرالشعر بود و اشعار زیادی می‌سرود، ادامه می‌دهد: علی‌رغم این که ۷۴ هزار بیت از اشعار صائب تبریزی توسط مرحوم محمد قهرمان در شش جلد جمع‌آوری شده، اما هنوز هم ۲۵۰ هزار بیت شعر چاپ نشده از وی وجود دارد که به صورت نسخه‌های ارزشمند خطی در کتابخانه‌های استانبول نگهداری می‌شود.

پژوهشگر حوزه ادبیات با تأکید بر این که دیوان اشعار صائب، همه اش غزل است و فقط یک مثنوی کوتاه و در عین حال ناقص به نام قندهارنامه دارد، اظهار می‌کند: صائب، دو قصیده دارد که یکی در مدح امام حسین(ع) و دیگری در منقبت امام رضا(ع) سروده شده است.

۱۸ غزل از صائب به زبان ترکی آذری

وی می‌گوید: صائب، ۱۸ غزل نیز به زبان ترکی آذری سروده است که این نکته را نیز می‌توان دلیل تسلط وی بر زبان ترکی دانست و بدان معناست که صائب در محله تبارزه اصفهان، به ترکی تکلم می‌کرده و آثار ترکی را می‌خوانده است. چراکه ۹ غزل از ۱۸ غزل ترکی به جا مانده از صائب، استقبال از غزل‌های ترکی "ملا محمد فضولی" شاعر دوره شاه اسماعیل صفوی است که تقریباً معاصر بودند. این‌ها نشانگر آن است که صائب نه تنها آثار شعرای فارسی‌زبان را می‌خوانده، بلکه دیوان‌های شعری شاعران ترک‌زبان را نیز در مطالعه داشته است.

وی با تأکید بر این که سبک شعری صائب، سبک هندی است، تشریح می‌کند: البته بسیاری از ادیبان و دانشمندان بر روی این سبک و وجه تسمیه این سبک مناقشه کرده‌اند و برخی گفته‌اند که این سبک را باید سبک اصفهانی بگوییم.

که البته این‌ها هم از جهتی محق‌اند؛ چراکه صائب در اصفهان نشو و نما کرده بود و تحت تربیت شعرای اصفهان و ملک الشعراء دربار اصفهان بود، از این رو اگر به سبک وی، سبک اصفهانی هم بگوییم به خطا نرفته‌ایم.

اقبال‌ی ادامه می‌دهد: برخی‌ها هم می‌گویند عنوان "سبک هندی" عنوان بهتری برای اشعار صائب است، چراکه شاعر تحت حمایت پادشاهان هندی قرار گرفت و اشعارش را نخستین بار در دربار پادشاهان هند گفت.

وی اضافه می‌کند: البته عده‌ای هم معتقدند که این سبک نه هندی و نه اصفهانی است، بلکه باید بدان سبک آذربایجانی گفت، چراکه صائب در تبریز متولد شده و برخی از شعرا مثل کلیم همدانی و شعرای دیگر سبک هندی نیز محل تولدشان آذربایجان بوده است و علاوه بر امتیازات جغرافیایی، نازک خیالی‌هایی که در سبک شعری مکتب آذربایجان وجود دارد، در سبک هندی هم انعکاس یافته است.

خداشناسی و معرفت دینی در اشعار صائب تبریزی

وی در مورد مضامین شعر صائب نیز می‌گوید: در مورد مضامین شعر صائب سخن بسیار است، چراکه اشعار صائب بیشترین مضمون را دارد، ولی اگر این مضامین را جمع بندی کنیم به جهان بینی صائب می‌رسیم؛ صائب، جهان را در حال حرکت می‌بیند و در جهان بینی وی، هیچ پدیده‌ای بی ارتباط با پدیده‌های دیگر نیست. این بدان معناست که صائب در پس این پدیده‌ها، یک حکمت لایزال و نامتناهی را می‌بیند که این پدیده‌های به ظاهر بی ربط را به هم ربط می‌دهد و یک شعور کلی، فراگیر و مطلق در پس جهان هستی حکم فرمایی می‌کند.

پژوهشگر حوزه ادبیات تاکید می‌کند: این‌ها همه خداشناسی و معرفت دینی صائب را نشان می‌دهد و بنیاد فکری وی نیز روی این اصل بوده و صائب، هستی را از دیدگاه توحید و یگانه پرستی می‌دیده است.

ویژگی‌های شعر صائب و سبک هندی

وی در تشریح ویژگی‌های شعر صائب و سبک هندی، اظهار می‌کند: سبک هندی بر پایه مدعا مثل است که شفیعی کدکنی آن را اسلوب معادله می‌داند؛ یعنی شاعر در یک مصراع ادعایی کرده و در مصراعی دیگر به اثبات آن و برای جای گیری آن در ذهن مخاطب، مثلی می‌آورد. چنانچه صائب در شعر خود گفته است: اظهار عجز نزد ستم پیشه ابله‌یست، اشک کباب موجب طغیان آتش است.

استاد دانشگاه تبریز با بیان این‌که نازک خیالی نیز از خصوصیات سبک هندی است، می‌گوید: شعرای سبک هندی به تخیل اهمیت ویژه‌ای قایل بوده و بیتی ندارند که خالی از تخیل باشد. همچنین مضمون سازی‌های دقیقی دارند و از هر اتفاق و شیء برای شعر مضمون سازی می‌کنند.

وی ادامه می‌دهد: داشتن زبان عامیانه، دیگر خاصیت سبک هندی بوده و همین نکته است که خشم منتقدان را علیه سبک هندی برانگیخته و آن را زبان ابتذال خوانده‌اند، چراکه منتقدان به زبان فخیم و استوار فارسی حاکم در سبک عراقی و خراسانی، عادت کرده بودند. این سبک‌ها نیز مخصوص پادشاهان بود و شعرا در دربار و کاخ با زبانی استوار، فخیم، ادبی و دور از دسترس مردم عام، این نوع اشعار را می‌سروده‌اند. ولی صائب تبریزی و پیروان او در سبک هندی، کاری کردند که شعر از کاخ به کوچه‌ها و میان مردم وارد شود.

وی تشریح می‌کند: زبان سبک هندی کاملاً عامیانه است. چنانچه صائب در یکی از ابیات خود می‌گوید: بخیه کفشم اگر دندان نما شد عیب نیست، خنده می‌آرد همی بر هرزه گردی‌های من؛ اما در شعر عراقی کلمه "بخیه، کفش، هرزه گردی" دیده نمی‌شود، چراکه واژه‌های عامیانه هستند که تخیل، مضمون سازی و زبان عامیانه دارند.

اقبال‌ی با بیان این‌که ضرب‌المثل خاصیت دیگر سبک هندی است، اظهار می‌کند: در هیچ سبکی از سبک‌های شعر فارسی، به اندازه سبک هندی ضرب‌المثل نداریم و اگر ادعا کنیم که سبک هندی، نماینده امثال و حکم است، حرفی به گزاف نگفته‌ایم. سبک هندی مثل آینه، تمام‌نما و تمام‌قد است و ضرب‌المثل‌های ناب ایرانی را در خود منعکس می‌کند.

وی با تاکید بر این‌که سبک هندی، بیش از تمام صنایع شعری، از کنایه بهره گرفته است، ادامه می‌دهد: بسیاری از محققان در ادبیات تطبیقی، سبک هندی را با شعر متافیزیک قرن ۱۷ و سبک ادبی باروک مطابقت داده و در این رابطه

مقالات علمی و تحقیقی بسیار ارزشمندی نوشته اند.

بنا به این گزارش، دهم تیر ماه در تقویم جمهوری اسلامی ایران به نام "روز بزرگداشت صائب تبریزی" نامگذاری شده است.

با این که مقبره این شاعر تبریزی در اصفهان قرار دارد اما یاد و خاطره وی در اذهان مردم تبریز وجود داشته و همه ساله در قالب همایش علمی، برنامه گرامیداشت و... مقام شعری این بزرگ مرد در تبریز گرامی داشته می شود؛ همچنین پارک هایی در تبریز نیز به نام این شاعر غزل سرا نامگذاری شده است.

شعری ترکی از صائب تبریزی

نه احتیاج که ساقی ویره شراب سنه؟

نه احتیاج که ساقی ویره شراب سنه؟ ، که نوز پیاله سینی ویردی آفتاب سنه

شراب لعلی ایچون توکمه آبرو زنهار ، که دمبدم لب لعلین ویرور شراب سنه

اگر ویرام داشه پیمانه نی گیچورمندن ، شرابدن نیچه گوز تیکسه هر حباب سنه

قوروتما ترلی عذارین ایچینده باده ناب ، که گل کیمی یاراشور چهره پرآب سنه

شرابدن نه عجب اولماسون اگر سرخوش ، بودوزلو لبر ایلن نیلسون شراب سنه؟

بوآتشین یوز ایلن کیم دوتار سنین اتگین ، حلال ایلر قانینی تایتر کباب سنه

دیدوم چیخاره سنی خط حجابدن، غافل ، که خط غباری اولور پرده حجاب سنه

سنین صحیفه حسنین، کلام صائب دور ، که داغ عیب اولور خال انتخاب سنه